

5. Кругій К.Л. Ключові компетенції дітей дошкільного віку як результат якісної освіти // Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації: Зб. наук. праць. Матеріали V Міжнародних педагогічних читань. – Херсон, 2009. – С.16-18.

УДК 371.14:373.3

В.В. Примакова

ПОГЛЯДИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ПРОБЛЕМУ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджено погляди Василя Сухомлинського на проблему формування наукової картини світу молодших школярів, проаналізовано його педагогічні праці, що містять поради та рекомендації вчителям з питань спрямування їх діяльності на розвиток у дітей адекватних світоглядних уявлень.

The article researched the views of Vasily Sukhomlinskiy on the problem of formation of scientific outlook of the world of junior schoolchildren, analyzed his pedagogical works which contained advices and recommendations for teachers on the problems of direction of their activity to the development of adequate outlook notions among children.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі існують певні напрямки педагогічної діяльності, що сприяють розвиткові нагальних проблем сьогодення. Одним із актуальних освітніх завдань є забезпечення формування у дітей і молоді цілісної наукової картини світу та сучасного світогляду. У зв'язку з цим, надзвичайно важливим і корисним залишається досвід видатних педагогів, науковців, перевірений часом, що допомагає вирішувати актуальні питання, котрі виникають у навчанні та вихованні. Серед цих педагогів-мислителів окреме місце посідає особистість Василя Сухомлинського, педагогічними ідеями якого керуються сучасні вчителі. Використання здобутків його творчої праці допомагає їм досягти високого рівня професійної майстерності, зберігаючи та примножуючи безцінний скарб педагогічної мудрості науковця. Важливість кола проблем, що розглядає видатний педагог-гуманіст разом зі своїми однодумцями-вчителями Павлиської школи, важко переоцінити. Однією з них є розвиток адекватних уявлень молодших школярів про навколишній світ.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі формування наукової картини світу та світоглядних уявлень особистості в усі часи надавалося особливого значення. Вона привертала увагу видатних філософів давнини Аристотеля, І. Канта, Платона, педагогів-класиків Я. Коменського, К. Ушинського та ін. Ці питання розглядали також сучасні дослідники Г. Бабуріна, С. Гончаренко, І. Омеляновський, В. Кузьменко, І. Лучків, Л. Максимова та інші. Умови формування наукової картини світу у школярів визначали С. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Нетребко; проблему створення світоглядних уявлень розв'язували Л.Корміна, Н.Шахирева та ін. Велика увага приділяється висвітленню різних аспектів морально-естетичного світогляду (І.Бех, О.Опалюк, А.Фасоля); світоглядної культури та ціннісних моральних орієнтацій (В.Дряпіка, С.Лапаєнко, О.Шаповал); уявлень про загальнолюдські цінності (Г.Фрейман). Отже, аналіз досліджень свідчить про посилену увагу науковців до проблеми формування наукової картини світу школярів, зокрема учнів початкових класів. Роздуми про ефективність її розв'язання посідає вагоме місце у педагогічній спадщині В.Сухомлинського. Багато науковців, дослідників, педагогів, розглядаючи певні аспекти даної теми, знаходять відповіді на найскладніші питання у працях педагога-вченого. На його думку, вирішення даних питань потребує спеціальної підготовки педагогічних кадрів. Відтак, серед багатьох напрямів досліджень його творчості актуальним сьогодні залишаються поради та рекомендації педагогам щодо оптимізації

навчально-виховного процесу, який дозволяє розв'язати пріоритетні освітні завдання, одним з яких є формування глибоких цілісних системних знань у молодших школярів, їх наукової картини світу.

Отже, **мета статті:** на основі аналізу праць В.Сухомлинського дослідити погляди педагога на проблему формування наукової картини світу молодших школярів, його поради та рекомендації вчителям з питань спрямування їх діяльності на розвиток у дітей адекватних світоглядних уявлень.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці та дослідники трактують поняття «наукова картина світу» неоднозначно. Філософський словник під редакцією І.Фролова дає таке визначення поняттю: «Картина світу – цілісний образ світу, що має історично обумовлений характер; формується в суспільстві у рамках вихідних світоглядних положень. Під науковою картиною світу розуміють систему загальних принципів, понять, законів та наочних уявлень, що формується на основі синтезу наукових знань. Наукова картина світу – ланцюг, що зв'язує між собою світогляд та фундаментальні спеціальні форми теоретичного усвідомлення дійсності» [1: 183]. На думку Г.Бабуріної, наукова картина світу є сукупністю знань про загальні закономірності об'єктивного світу, що об'єднує окремі картини світу (фізичну, хімічну та інші) та виступає засобом пояснення світу з точки зору її фундаментальних закономірностей [2]. За визначенням В.Кузьменка, наукова картина світу – це компонент світогляду, який відображає цілісну систему уявлень про загальні властивості та закономірності природи, яка формується в результаті філософського узагальнення, синтезу раціонально-теоретичного і чуттєво-емпіричного знання [3]. Погоджуючись з думками науковців, зазначимо, що важливими для нашого дослідження є, перш за все, розуміння наукової картини світу як вищої форми інтеграції або узагальнення і систематизації наукових знань людини про об'єктивну реальність (С.Гончаренко, В.Кузьменко, В.Степанюк). Відтак, формування наукової картини світу людини передбачає організацію процесу здобуття та усвідомлення інтегрованих (системних та узагальнених) знань про навколишнє середовище та закономірності його розвитку, що сприятиме створенню цілісного образу (картини) світу особистості. У зв'язку з цим, надзвичайно цікавими для нас є рекомендації В.Сухомлинського щодо організації дослідницької, ігрової, трудової, творчої діяльності в початковій школі, що сприяють оптимізації навчально-виховного процесу та є важливими умовами формування наукової картини світу дітей. Працюючи директором Павлиської школи, педагог створив атмосферу творчого пошуку для вчителів та учнів, відзначаючи пріоритетним напрямом розумову працю молодших школярів. Великою помилкою в освіті він вважав ситуацію, коли заздалегідь програмують фрагментарне вивчення живої природи, а потім намагаються об'єднати роздрібнені знання учнів в наукову картину світу. Замість того, щоб інтегрувати розрізнені знання, він пропонував проектувати цілісне засвоєння знань про природу з самого початку вивчення її в школі.

Обов'язковою умовою активного розумового розвитку, постійного розширення картини світу кожного учня В.Сухомлинський вважав прагнення до пізнання. Педагог зазначав: «Чим більше діяльності, пов'язаної з активним пізнанням природи, тим більш глибоким і усвідомленим стає бачення навколишнього світу» [4: 121]. До того ж, науковець наголошував, що сильне прагнення до пізнання є передумовою ефективної організації дослідницького характеру навчальної праці.

Дослідницькому підходу до сприйняття і розуміння явищ навколишнього світу В.Сухомлинський надавав великого значення. Під час проведення «уроків під відкритим небом» він реалізовував цей підхід, називаючи уроки-спостереження, уроки-дослідження – читанням «Книги природи». З цього приводу педагог зазначав: «Дуже важливо, щоб спосіб мислення учнів ґрунтувався на дослідженнях, пошуках, щоб усвідомленню наукової істинності передувало накопичення, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи за явищами і картинами природи, дитина оволодіває формами і процесами мислення, збагачується поняттями, кожне з яких наповнюється реальним розумінням причинно-

наслідкових зв'язків, що підмічені пильним оком допитливого спостерігача» [4: 124]. На сторінках педагогічних творів науковця неодноразово зустрічаються його роздуми про значення спостережень за навколишнім світом у формуванні об'єктивних світоглядних уявлень дітей. Наголошуючи на необхідності формування в учнів інтегрованої картини світу, він надавав важливого значення саме умінню спостерігати. В.Сухомлинський зазначав, що цілісні світоглядні уявлення можна створити не лише на основі засвоєних знань, а й спостерігаючи за навколишнім світом. Це уміння він називав «найважливішим джерелом енергії розуму» [5: 504]. Вбачаючи у природі невичерпне джерело розвитку дитячого розуму, педагог говорив: «Як важливо, щоб перші наукові істини дитина пізнавала в навколишньому світі, щоб джерелом думки були краса і невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили у світ громадських відносин, праці» [4: 24].

Неодноразово звертався В.Сухомлинський і до питань організації трудової діяльності молодших школярів з метою розширення адекватних уявлень учнів про світ. Проте він зауважував, що «справжнім мислителем стає дитина, яка стала трудівником, але не за примусом, а за щирим бажанням». Тоді, на думку педагога, «мислити допомагають руки, дитина прагне знайти відповідь на питання, що її хвилюють, відкрити загадку, впевнитися в істинності того, що поки що осмислюється як припущення» [4: 122]. Відтак, у процесі трудової діяльності створюються сприятливі умови для формування у молодших школярів наукової картини світу. Це доводить багаторічний педагогічний досвід видатного теоретика і практика.

Визначаючи найважливішим завданням початкової школи надання учням певного кола міцних знань і умінь, науковець називав вік молодших школярів найбільш інтенсивним періодом життя людини, періодом активного морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку. Навчання в цей час має «сприяти розвитку дитини, збагаченню його розуму» [4: 92]. В.Сухомлинський стверджував, що не механічне запам'ятовування та накопичення знань учнями, а насичене інтелектуальне життя, сповнене гри, казки, краси, фантазії, уяви, творчості, здатне забезпечити не тільки розширення світоглядних уявлень учнів, але й перетворення буденної картини світу в наукову. Педагог поділяв думку науковців минулого про те, що навчання – це праця, яку не можна перетворювати на гру. Проте він зауважував, що саме у грі перед дитиною розкривається світ, розквітають творчі здібності особистості. Гра, сповнена навчальним, виховним, розвивальним змістом, є «величезним світлим віконечком, через яке у духовний світ дитини вливається животворящий потік уявлень, понять про навколишній світ», вона є «іскрою, що запалює вогник цікавості та допитливості» [4: 87]. Розуміючи, що кожен бачить і сприймає речі, явища, події по-своєму, педагог радив використовувати у навчально-виховному процесі початкової школи гру як універсальний засіб пізнання навколишнього світу та розуміння свого місця в ньому.

Невичерпною темою для роздумів науковця була проблема розвитку творчого мислення особистості. Організація творчої діяльності молодших школярів є важливою умовою розширення їх світоглядних уявлень, формування наукової картини світу дітей. Розмірковуючи над тим, як вчитель початкових класів має залучати дітей до творчості, В.Сухомлинський нагадує, що дитина мислить образами. Пропонуючи їй ознайомитись з навчальним матеріалом, вчителю важливо пам'ятати про цю здатність та використовувати її. Науковець пояснював, що яскравість картин в уявленнях учня сприяє глибокому усвідомленню ним закономірностей природи, навколишнього світу. Відсутність живих образів та перенасиченість пояснення абстракціями, узагальненнями викликає у дітей стомленість. Тому педагог закликав до організації творчої діяльності в початковій школі серед природи, що дасть змогу слухати, дивитись, відчувати, а отже, пізнавати, усвідомлювати, творити. Розповідаючи про такі уроки пізнання і творчості, В.Сухомлинський зазначав, що «кожен день приносив нове відкриття в навколишньому світі; кожне відкриття перетворювалося на казку, творцем якої були діти» [4: 40]. Казкові образи, створені учнями самостійно, допомагали їм не тільки пізнавати оточуюче середовище, а ще й

сприймати світ цілісно, розуміючи взаємозв'язки у ньому, осмислюючи й усвідомлюючи повноту, системність та узагальненість певного образу, поняття, об'єкту, явища, відчуваючи себе дослідником і творцем.

Наукова картина світу, на думку Ю.Лапіної, є результатом синтезу знань з різних наук, що містить у собі загальні уявлення про світ, які змінюються відповідно до змін протягом історичного розвитку [6]. Відтак, для створення таких уявлень у дітей педагогу, на думку В.Сухомлинського, важливо зосередитися на організації навчально-виховного процесу, який би забезпечував потребу в систематизації, узагальненні та практичному застосуванні інформації школярами про світ, що постійно змінюється. Серед порад майстра педагогічної діяльності корисними для нас є ті, що стосуються питань виховання у молодших школярів інформаційної культури, яка передбачає вміння орієнтуватися у швидкозмінному інформаційному просторі, аналізувати, систематизувати, узагальнювати матеріал, критично ставитись до почутого чи побаченого. Це питання і зараз є надзвичайно актуальним. Велика кількість інформації, яку дитина може отримати сьогодні з різних джерел, дозволяє розширити коло знань про навколишній світ та зміни, що відбуваються в ньому. Проте допомогти дитині не розгубитися в інформаційному вирі, зробити правильні висновки зі сприйнятого матеріалу має допомогти саме педагог. Навчаючи молодшого школяра аналізувати інформацію, розмірковувати над нею, аргументовано доводити чи спростовувати її, учитель початкових класів здатен запобігати утворенню хибних уявлень учнів про навколишній світ. Крім того, він формує їх науковий стиль мислення, адаптує дітей до сучасного життя, сприяє формуванню у них наукової картини світу.

Висновки. Творчий внесок одного з найвидатніших педагогів ХХ століття В.Сухомлинського в освітню справу важко переоцінити. Його твори є натхненням, орієнтиром для кожного педагога до плідної педагогічної діяльності, професійного самовдосконалення, постійного творчого пошуку. Кожне слово автора великої кількості наукових праць буде осмислюватися ще не одним поколінням освітян, допомагаючи їм у розв'язанні непростих педагогічних завдань. У нашій розвідці ми розглянули окремі аспекти формування наукової картини світу молодших школярів, що висвітлювались у роботах педагога. Серед них найбільш важливими вважаємо – оптимізацію навчально-виховного процесу в початковій школі шляхом організації ігрової, трудової, дослідницької, творчої діяльності молодших школярів; необхідність врахування вікових психологічних особливостей учнів під час навчання.

Перспективи подальших розвідок. Василь Олександрович у своїх творах розглядав ще низку питань, пов'язаних з проблемою формування наукової картини світу молодших школярів, які і на даний час представляють науковий та практичний інтерес. Працюючи більше тридцяти років у школі, ставши автором цілісної гуманістичної педагогічної системи навчально-виховного процесу, висвітливши свій творчий досвід у багатьох наукових працях, В.Сухомлинський залишив нащадкам справжній скарб педагогічної мудрості, професійної майстерності, визнаний світовою науковою спільнотою. Безперечно, цей безцінний досвід потребує подальшого дослідження, бо дає відповіді на безліч питань, що виникають у сучасній освіті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560с.
2. Формирование научного мировоззрения учащихся / Под ред. Э. И. Моносзона. – М.: Педагогика, 1985. – 232с.
3. Кузьменко В.В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: Монографія / Василь Кузьменко. – Херсон: РПО, 2007. – 600с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / Василий Александрович Сухомлинский – 2-е изд. – К.: Рад.шк., 1987. – 554с.
5. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – Избр. произв. в 5-ти т. / В.А.Сухомлинский. – К., 1979. – Т. 2. – 639 с.

6. Лапина Ю.В. Представления о научной картине мира как методологическая основа совершенствования профессиональной культуры учителя химии / Ю.В.Лапина // Наука и школа. – 2008. – №5. – С.42-44.

УДК 37.03

Н.В. Савінова

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТОГЛЯДУ ДИТИНИ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті автор висвітлює погляди видатного педагога В.О. Сухомлинського на проблему формування духовного світогляду дитини в процесі підготовки до навчання в школі, що здійснюється шляхом формування педагогічної культури батьків, гуманістичної виховної позиції, тісного взаємозв'язку школи з родинами

In the article the author lights up the looks of prominent teacher V.O. Sukhomlinskiy to the problem of forming of child's spiritual world view in the process of preparation to the studies at school, which is carried out by forming of pedagogical culture of parents, close connection between school and families.

Активна розбудова системи національної освіти України, відродження та подальший розвиток духовно-моральної культури, інтелектуального потенціалу українського народу спонукає до пошуку ефективних шляхів виховання й навчання підростаючого покоління, підготовки майбутніх школярів до включення в активний процес здобуття нових знань і подальшого їх використання на практиці.

У сучасних умовах практикуються різні форми підготовки дітей до школи. В одних випадках вона здійснюється в дитячому садку, в інших – у підготовчих класах або групах при школі, центрах розвитку дитини і т. ін. А нерідко цю функцію беруть на себе батьки. Виховання починається в сім'ї з того часу, як дитина осмислено подивилася на світ і усвідомила сама себе як живу, активну істоту.

Василь Сухомлинський вважав, що в період від народження до 7-8 років, ніжна матерія дитячого мозку дуже чутливо сприймає невинний потік інформації з навколишнього світу і все, що дитина бачить, чує запам'ятовується, відбивається в нейронах її мозку, і вона починає мислити. Якщо в цей період немає належного виховання, якщо дитина позбавлена необхідного для її повноцінного розумового розвитку, вона не буде добре підготовленою до навчання.

Видатний педагог зазначає, що готуючи дитину до навчання в школі, треба дбати передусім про багатство й багатогранність її духовного життя, про виховання і розвиток розуму. Треба всіляко розвивати, стимулювати й задовольняти дитячу цікавість і допитливість.

Педагог був упевнений, що саме батько й мати – перші вчителі і вихователі. Без батьківського слова, вдумливого погляду на розумовий світ дитини, без атмосфери багатого, цікавого, повноцінного духовного життя сім'ї – цього першого вогнища думки, почуття, рідного слова – немислимий повноцінний розумовий розвиток дитини, необхідний для успішного навчання в школі.

Формуючи педагогічний процес, В.Сухомлинський заохочував і залучав батьків до шкільного виховання своїх дітей. Видатний педагог у книзі «Батьківська педагогіка» звертається до духовних джерел сімейної педагогіки, надаючи їй ключову роль у формуванні та розвитку виховної позиції. «Сім'я в нашому суспільстві, – пише він, – це первинний осередок багатогранних людських відносин господарських, моральних, духовних, культурних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак могутньою та облагороджуючою